

Határ-esetek, átmenetek

Némi magyarázatra szorul, hogy egy pedagógiai-neveléstudományi diskurzusban megszólalni szokott értelmiségi miért bátorodik szót kérni folklór-ügyben. Tartozom annyi önvallomással, hogy eszmélésem során (illetve születésem előtt) szüleim közvetlen baráti-munkatársi körébe tartozott Honti János, Kovács Agnes, Kaposi Edit, Török Erzszi és Dobos Ilona is. Anyám, Petrolay Margit meseesztétikai-művelődéstörténeti esszéjében foglalkozott a témával, apám – s ez tán még közelebb áll az alább ismertetett mű tartalmához – a klasszikus antikvitás és a folklór határait kutatta írásaiban. A budapesti Radnóti Gimnáziumban előttem járó csodált nagylány-iskolatársak voltak Nagy Ilona és Verebélyi Kincső (a kötet megannyi hivatkozásának szerzői), tanárjelöltként ugyanitt Voigt Vilmos tanított irodalmat. Első, könyves publikációmban ő is szerző volt, a hetvenes évek elején irodalomtanárunknak, Kovács Endrének a tiszteletére írott tanulmánykötetben, s itt értelmezte elsőként a folklorizmus-jelenségeket.

Pedagógiai publicisztikai pályám elejét is a néprajzi kötetek ismertetése határozta meg. Máig röstellem, hogy a „Neveléstudomány Parnasszusát védő” folyóiratszerkesztővel szemben nem volt elég erőm érvényesíteni a füzérrecenzió címét; *A néprajz üzenete* címet szántam pedig neki. (Az új *Néprajzi Lexikon*nak a neveléssel összefüggő szócikkeit, Gazda Klára gyermekélet-monográfiáját és Anyiszimov szakkönyvét fűztem elemző csokorba.) Máskor Ráduly János találóskérdés-gyűjteményét mutattam be mint az erdélyi Kibéd „nemzeti alaptantervét”, miskolci tanárjelöltjeimmel együtt találtunk rá a zempléni Kovácsvágási faluszélen Fényes Lajos mesemondóra, a tudatos írói mesterség határán álló cigány ezermesterre. Egy könyvismertetés-sorozatban Liszka József *Ágas-bogas fa* című művére is kitérhettem, a jelen recenzió szempontjából érdekes című – *(Nép)hagyomány és modernitás* – írásomban.

A néphagyomány őrzői és gyakorlói azonban nem ezen írásokról ismernek. A '70-es évek folklorizmus-mozgalmainak, a *Nomád nemzedék* fénykorának jeles alakjaival együtt újtottuk meg a gyerekek és a népművészet kapcsolatának játékos módszereit. A csillebérci táborok bokrai, fái – ha úgy tetszik, „tölgyei” – őrzik ezeket az emlékeket, később iskolai helyi tantervek, kísérleti programok épültek ezen tapasztalatokra. Pályám vége felé fiatal neveléstudományi doktorokat segitettem-segíték megerősíteni a társadalomtudományok közötti kapcsolatokat.

De térjünk a tárgyra! Liszka József szóban forgó kötete (*Átmenetek. Folklór és nem-folklór határán*) a komarnoi-révkomáromi Selye János Egyetem *Monographiae Comaromienses* sorozat 12. köteteként jelent meg. A helységnév is jelképes átmenet – híd áll ezen a helyen, a Közép-Európát kettészelő közös folyamunk fölött. A szerző itt tanít. Talán több mint jelkép, hogy különös kíváncsiság vezérli a határok nyomában a néprajz tudósát. Helyzeti előnnyé válik különös helyzete, hiszen egy-egy tétele igazolására fölényes sokoldalú tudás birtokában talál a magyar és német mellett szlovák példákat, szlovák nyelvű közvetítéseket vagy éppen problémákat.

A hazai pedagógia (a tankönyv- és tantervszerzők) közhelyszerű alapleckéje a népköltészet és a klasszikus-modern szépirodalom különbségeinek mantrázása, ennek megfele-

lően tanulóink is sokszor mondanak meg nem értett csacsiságokat egy-egy vizsgafeleletben. Liszka példái világossá teszik: az iskoláskorú gyerekek számára is izgalmassá tehető szellemi kaland nem a formállogikai, mesterséges megkülönböztetésben rejlik, hanem

A hazai pedagógia (a tankönyv- és tantervszerzők) közhelyszerű alapleckeje a népköltészet és a klasszikus-modern szépirodalom különbségeinek mantrázása, ennek megfelelően tanulóink is sokszor mondanak meg nem értett csacsiságokat egy-egy vizsgafeleletben. Liszka példái világossá teszik: az iskoláskorú gyerekek számára is izgalmassá tehető szellemi kaland nem a formállogikai, mesterséges megkülönböztetésben rejlik, hanem a kultúra mozgásokban, mozgásirányokban gazdag átjárásaiban. Micsoda kiváló, jól motiváló szakköri, érettségi vagy tanulmányverseny-feladat lehetne egy-egy klasszikusnak tartott mese vagy ballada lejegyzése, a vándormotívumok végigkövetése – immár bevonva a gyűjtésbe a film, a televízió vagy a cyber-tér más jelenségeinek adatait is! Mennyivel többet tudnának, élnének át az ilyen feladatsorokban a mai kamaszok a kultúra „üzemmódjáról”!

a kultúra mozgásokban, mozgásirányokban gazdag átjárásaiban. Micsoda kiváló, jól motiváló szakköri, érettségi vagy tanulmányverseny-feladat lehetne egy-egy klasszikusnak tartott mese vagy ballada lejegyzése, a vándormotívumok végigkövetése – immár bevonva a gyűjtésbe a film, a televízió vagy a cyber-tér más jelenségeinek adatait is! Mennyivel többet tudnának, élnének át az ilyen feladatsorokban a mai kamaszok a kultúra „üzemmódjáról”! A szerző az állatvilág-típusú, „csókos” békakirályról szóló neves Grimm-mese vándorútját követi végig a *Lúdas Matyi* újságban talált karikatúrákig. (Voltaképpen – igaz, más, pedagógiai nézőpontból – Petrolay Margit *Piroska halhatatlansága* című dolgozata is ezen eljárást követi.) Másik – bizonyos szempontból fordított – példája Liszkának a *Kőműves Kelemenné* népballada váratlan Zobor-vidéki feltűnése ürügyén indított „kulturális nyomozás” (nota bene: Kriza János és kortársai emlékeztet a „Vadrózsa-pörének” is ez a történet állt a centrumában). Erős a gyanú, hogy itt egy tanult pedagógus közreműködése érhető tetten: ahogyan annak idején is észrevételeztem, Kibédén szintén a tanítónéni, Kacsoh Elza volt a legtöbb találós kérdés tudója és közvetítője, Gazda Klára jeles esztelenki monográfiájában pedig szintén belép az iskola a hagyomány közvetítői közé.

A hazai közművelődés, gyermekművelődés világában is fontos üzenet az átmenetek világáról szóló gondolatmenet. Kiemelkedő érdeme a könyvnek, Liszka kutatói attitűdjének, hogy értelmezésében – a folklór- és folklorizmus-jelenségek rendszerszerű felfogásában – elemzés, kutatás tárgya az ún. „hagyományörzés” modern tevékenység-univerzuma is, ám egészen világos különbségtételekkel. Hazai hagyományvitáink – ha vannak ilyenek –, „hagyománygyakorlatunk” számára a rendszerben látás iránt alapvető az

igény, hiszen ez segítheti a tisztánlátást a hagyományok „ködvárai” között. A néprajz tudományának belső világában bizonyára – nem tisztem alaposan ismerni – régóta fő motívum a „vándorlás”. Az én „pedagógiai diskurzusom” számára ezek az elemzések rendkívüli módon példamutatóak – tegyük még hozzá a *Búcsújáró leány* ponyváról szakasztott történetét is!

Hozzátenni alig tudnék mit. Talán felhívnám a figyelmét a komáromi kollégának Vargha Balázs munkásságára (aki az irodalomjegyzékben a Verebélyi Kincső névével jelzett kecskeméti kötetben is szót emelt az ún. gyerekfolklor jelenségeinek komolyan vételéért), illetve a hazai néprajz, közművelődés, pedagógia és múzeológia peregrinusára, a sokat publikáló Kriston Vizi Józsefre, aki szintén a „határjelenségek” elkötelezett kutatója és feltárója.

Voigt Vilmos nevét emlegettem szubjektív bevezetésemben. Tőle tanulhattam annak idején a folklor, folklorizmus és neofolklorizmus termékeny és eligazító különbségtételét. Liszka rendszere ennél is gazdagabb: a kötet bevezető teoretikus tanulmányában, gazdag oda-visszamozgásban a protofolklor, a minimálfolklor, a posztfolklor s persze a folklorizáció fogalmai is megjelennek, igényes, körültekintő és árnyalt definíciós kísérletek formájában.

Liszka József (2013): *Átmenetek. Folklor és nem-folklor határán*. Univerzita J. Selyeho – Selye János Egyetem. Selye János Egyetem Tanárképző Kara, Komárom.

Trencsényi László

címzetes egyetemi tanár, Budapest, ELTE,